

KITEKINTŐ

ZSIDÓNAK LENNI MUNCIE-BAN*

(To be a Jew in Muncie)

DWIGHT HOOVER

*1929-ben Robert S. és Helen M. Lynd *Middletown* címmel könyvet jelentetett meg, amely később klasszikus művé vált. A könyv alapjául szolgáló kutatást az Institute of Social and Religious Research finanszírozta. A tanulmány úttörő szerepet töltött be a kis közép-nyugati (Midwestern) városok kutatásában. A Lynd házaspár a W.H.R. Rivers antropológus által a primitív társadalmak tanulmányozásakor alkalmazott módszert használta. Ezen séma szerint az emberi élet hat kategóriába osztható: a megélhetés biztosítása, lakásszerzés, szabadidős elfoglaltságok, vallásgyakorlás, a fiatalok oktatása, részvétel a közösségi tevékenységben. Az 1937-ben megjelent *Middletown in Transition* (Változó Middletown) című műben a Lynd házaspár a Nagy Világgazdasági Válságnak az Indiana állambeli Muncie városának a községére gyakorolt hatását vizsgálta nyomkövetéses módszerrel.

A fent említett két könyv mind az amerikai, mind pedig a világ más részein élő társadalomtörténészek számára gazdag információ-forrás. Az Amerikai Egyesült Államokra vonatkozóan ez a két tanulmány biztosítja a longitudinális társadalmi változások leghosszabb összehasonlító bázisadatait. Ezen túlmenően a közelmúltban két további könyv is megjelent a Lyndek-féle adatok feldolgozása segítségével a helyi közösségről. Ezek a következők: *Middletown Families* (Middletowni családok) (1982), és *All Faithful People* (Hívő emberek) (1983). Az említett könyveknek köszönhető, hogy a Middletownnak mintául szolgáló Muncie a tipikus amerikai kisváros szimbólumává vált.

Middletown (1929), az 1920-as években Robert S. és Helen M. Lynd által Muncie-ről írt híres tanulmány figyelmen kívül hagyja a város szerves részét képező kis zsidó közösséget. Egyetlen futólagos utalás arra, hogy ilyen közösség létezett, a könyv egyik kis részében található, ahol a Lynd házaspár a *Walnut Street* mentén üzlettel rendelkező zsidó kiskereskedők dilemmájáról számol be, nevezetesen, hogy nyitva tartsanak-e vasárnap, ami a hét legjelentősebb bevásárló napja volt, vagy sem. De még ez a kis rész sem szolgál túl meggyőző információval a helyi zsidó közösségről, mert a bolttulajdonosok döntései nem voltak egységesek, s egyesek nyitva tartottak vasárnap, mások pedig nem.

Figyelembe véve a tanulmány történetét, szponzorait és szerzőit, ez a mellőzés nem meglepő.

A vizsgálat elkészítését az Institute of Social and Religious Research (Társadalmi és Vallási Kutatások Intézete) ösztönözte. Ezt a kutatási ügynökséget ifjabb John D. Rockefeller alapította, s 1921 és 1934 között működött. Rockefeller aktív társadalmi tudattal bírt, s nagyon megrázta őt a Cripple Creek sztrájk, ami az iparosodott Egyesült Államok osztályharcait tűnt előrevetíteni. Annak érdekében, hogy a gyorsan modernizálódó társadalomban a sztrájk-járványt csökkenteni lehessen, Rockefeller azt javasolta, hogy az amerikai protestáns egyházak szervezetbe tömörüljenek. A fenti szervezet létrehozásának első lépése az Institute of Social and Religious Research megallapítása volt. Az intézet viszont az amerikai vallás helyzetének vizsgálatát tartotta feladatának. Elsőbbséget élvezett minden olyan kisvárosi tanulmány, amelyben az egész közösség vallási gyakorlatát vizsgálták.¹ Az Intézet illetően beállítottága mellett a nagylétszámú etnikumokkal rendelkező közösségek aligha kerülhettek a tanulmányozandók listájára.

Maga Robert S. Lynd, aki Muncie-t kiválasztotta, sem mutatott túlzott érdeklődést a zsidó közösség iránt. Lynd nem a kezdetétől fogva dolgozott a kisvárosi projekten, hanem csak a

későbbiekben helyettesítette az eredeti, ismertebb igazgatót. (Nyilvánvaló, hogy maga Rockefeller hajtotta végre a cserét. Lynd a *Survey* (Szemle) című folyóiratban megjelent cikkével vonta magára Rockefeller figyelmét. Ez a cikk a *Standard Oil of Indiana Elk Basin*-i mezőjén Lynd által tapasztalt rossz munkakörülményeket mutatta be. Lynd a fentieket akkor látta, amikor Wyomingban nyári lelkipásztorként dolgozott.² Elődjéhez hasonlóan Lynd is meglátogatott egy sor várost Midwest keleti részén annak érdekében, hogy rátaláljon az ideális vizsgálati alanyra. Kritériumai eleve kizárták a mintából a nagy katolikus vagy zsidó közösséggel rendelkező városokat. A legfontosabb ismerv az volt, hogy a 25–50 ezer közötti lakossal rendelkező kisvárosban csak kevés „néger és külföldi születésű lakos legyen.”³ Ez a kritérium eleve lehetetlenné tette az olyan városok mintába történő felvételét, mint Gary vagy South Bend, mert mindkettőjük lélekszáma a 20. század eleji erőteljes bevándorlás következtében nőtt meg (Lynd komolyan fontolgatta South Bendet, de végül lakosságát túlságosan etnikai jellegűnek találta). Muncie azonban megfelelt. Richard Jensen szerint ugyanis akkoriban a Midwestern a hasonló méretű városok közül Muncie rendelkezett a legnagyobb arányú (88%) „tősgyökeres” (legalább második generációs) amerikai lakossággal.⁴

Lynd különben eléggé ellentmondásos módon kezelte a vallást. Bár ő maga a *Union Theological Seminary*-n (Egysített Teológiai Szeminárium) végzett, sohasem dolgozott főállású lelkészként, és William Graham Sumnerhez hasonlóan évei előrehaladtával feledni látszott vallásos eszméit. Sumnerrel ellentétben azonban Lynd fejlődése során radikálissá vált. Amikor először volt Muncie-ban, még hittérítőként dolgozott, s nem sokat törődött a hagyományos vallással. Úgy vélte, hogy a társadalom modernizálódásával a vallás intézménye is elhal. Ez a halál azonban nem következett be 10 évvel később sem, amikor is Lynd visszatért Muncie-ba, hogy elkezdje munkáját a *Változó Middletown* (Middletown in Transition) című kutatásban. Éppen ezért Lynd megváltoztatta álláspontját és úgy érvelt, hogy bár a hagyományos vallás anakronizmus volt az ipari társadalomban, a munkások megőrizték belé vetett hitüket, mert ez mentsvárat jelentett számukra a külvilág gondjai elől.⁵ Lynd álláspontjai közül egyik sem tette számára lehetővé, hogy Muncie vallási gyakorlatára (beleértve a protestánsokat is) túlságos szimpátiával tekintsen, továbbá azt sem, hogy a közösség zsidók által képviselt parányi részének a hite iránt bármiféle érdeklődést mutasson.

Lynd társadalom-modelljének másik olyan problémája, melynek egyenes következménye volt a zsidók negligálása az, hogy ez a modell szinte kizárólagosan ipari volt. A Middletown tanulmány azon része, mely a munka szerepével foglalkozik, vagyis a „Megélhetés” (*Getting a Living*) című, a gyári rendszerek működését jellemzi, és azt is elsősorban abból a szempontból, ahogy a munkásosztály életére hatást gyakorolt. Még az üzlettel foglalkozó osztály-típus megjelenése is az ipari rendszerek függvénye. Minden valószínűség szerint a kisvállalkozások hagyományos jellege miatt döntött úgy Lynd, hogy figyelmen kívül hagyja a zsidó vállalkozók, kis- és nagykereskedők szerepét.

1979-ben, amikor egy helyi üzletember megbízott engem és Warren Vander Hill professzort a Muncie-ban élő zsidó közösség történetének interjúk és kérdőívek segítségével, a még élők emlékezte alapján történő feldolgozásával, mód nyílt a fenti tévedés orvoslására. A zsidó közösség azon idősebb tagjaival kezdtük munkánkat, akik 60 és 93 év közöttiek voltak. Munkánkhöz az *Indiana Jewish Historical Society* (Indiana Állam Zsidótörténeti Társasága) által adott kérdőíveket használtuk, de ezeket céljaink szerint módosítottuk. Minden megkérdezett sze-

mély jól emlékezett az 1920-as, illetve 1930-as évekre, s így az akkori évtizedek eseményeiről és magatartásformáiról rendkívül hasznos információkhoz jutottunk. Az interjúk igazságtartalmának bizonyítása és újabb adatok beszerzése céljából a szerző kutatta a városi címjegyzékeket és telefonkönyveket, valamint a megye történetét is. Jelen cikk kutatási eredményeinek egy részét tartalmazza.

Muncie zsidó közössége, bár kicsi, ideiglenes és heterogén volt, időrendben megelőzi a város bejegyzését. Alexander L. Shonfield szerint az első zsidók Muncie-ban Henry és Lipman Marks voltak, akik már 1850-ben rövidárú és ruhaüzletet nyitottak.⁶ Marksék négy rokont alkalmaztak üzletükben. Ez a hat ember együtt közel 25%-át alkotta Muncie összes külföldi születésű lakosságának.⁷ Marksék Elzászban születtek és az 1840-es években emigráltak az Egyesült Államokba. Mivel Elzász még névlegesen Franciaország része volt, a Marksok révén a francia születésű lakosság az írek és a németek után a harmadik legnépesebb bevándorló csoporttá vált Muncie-ban.

Az elkövetkezendő évtizedekben a Muncie-ba történő bevándorlást a zsidó Marks család tapasztalatai határozták meg. Jobbára egy egész család érkezett igen gyakran az olyan jelentős zsidó településekről, mint Cincinatti. Itt üzletet nyitottak, ami az esetek nagy részében szabóság, vagy ruházati kiskereskedelmi bolt, vagy mindkettő volt, s azután a család többi tagját, illetve a beházasodott családtagokat alkalmazták üzletükben. Előfordult, hogy ezek a rokonok az üzletben maradtak és elvállalták a felügyeletet, de az esetek nagy részében a későbbiekben saját üzletet nyitottak. Bár a családi tulajdonlás változott, az üzlet maradt.

Muncie korai zsidó bevándorlói zömében Nyugat-Európából, Kelet-Franciaországból, illetve a német államokból érkeztek. Egészen 1870-ig Muncie-ban nem élt sem amerikai születésű, sem pedig Kelet-Európából bevándorolt zsidó. Az amerikai születésű zsidók közül Muncie-ban Lee Dessaur telepedett le elsőként, aki Cincinattiból jött a városba, hogy elvegye egy ruhaüzlet tulajdonosának a lányát. Dessaur azonban szesz nagykereskedelemmel foglalkozott, s ő volt az első a Muncie-ban élő zsidók közül, aki a ruházati üzlettől eltérő tevékenységet folytatott.⁸ A második ilyen személy Heiman Silverburg volt, aki bár Lengyelországban született, már 25 éve Natchez-ben, Mississippi államban élt, mielőtt Muncie-ban telepedett le, hogy szabászati nagykereskedést nyisson.⁹

Úgy tűnik, hogy Muncie első zsidó lakosai akadálytalanul mozogtak a növekvő városban, alig éreztek diszkriminációt, s szívesen vettek részt a különböző közösségi tevékenységekben. Integrációjuk legjobb példája talán Frank Leon karrierje, aki rendkívül sikeres ruhakészítőtvé vált, s aki a különböző polgári szervezetekben is aktívan részt vett. Ezek közül kiemelném a következőket: a *Knights of Pythias* (Pythiai lovagok), a *Muncie Choir Society* (Muncie Énekkari Társulat), és a *Citizen's Enterprise Company* (Polgárok Vállalkozási Társasága) (ez utóbbi a Kereskedelmi Klub és a Kereskedelmi Kamara létrejöttét elősegítő előd volt). Ebből a szempontból leginkább említésre méltó tevékenysége a *Missionary Society* (Misszionárius Társulat) létrehozásában való részvétel volt. A társulat jótékonyági, segítő és keresztény oktatási csoportosulás volt.¹⁰

Az 1880-as években számtalan zsidó család jött Muncie-ba. Ezek abban különböztek a városban korábban letelepedő zsidóktól, hogy Lengyelországból jöttek, és egy esetben más foglalkozást is űztek. Közülük első Moses Cohen családja volt, amelyik 1881-ben Muncie-ban hulladékárú kereskedést nyitott. Ez volt az első eset, amikor zsidó család ebben a midwesti városkában

ebből a hagyományos munkából élt. Moses Cohen, a családfő, 1874-ben vándorolt ki a lengyelországi Grajevoból, mely szülőhelye volt, az amerikai Indianapolis államba. Ott házasságot kötött Sarah Ringolskyval (Ringold), aki Harris (Herschel) Ringolsky lánya volt. Ringolsky is lengyel bevándorlóként érkezett Amerikába.¹¹ A Cohen családnak annyira jól ment a hulladékárú kereskedés, hogy mielőtt 26 évvel később Chicagoba költöztek hogy ott folytassák üzleti tevékenységüket, sikerült egy szép nagy házat vásárolniuk Muncie-ban. Elég sokáig éltek ahhoz Muncie-ban, hogy fiuk, Benjamin Cohen, aki a híres New Deal, az F.D. Rooseveltt-féle új gazdaságpolitika észkombájnya volt, születési helyeként Muncie-t nevezze meg. Az I. világháború után egyik lánya, Pearl Cohen, férjhez ment Will Freund-hoz, Muncie-ba költözött és a Cohen-épületben ruhaüzletet nyitott.¹²

A 19. század végén a Ringold család más tagjai is Muncie-ba költöztek. Harris egy évvel Indianapolisból való elköltözése után csatlakozott Moses Cohenhez, a vejéhez, a hulladékárú nagykereskedésében. Fia, Sam, miután öt évvel később elvégezte a főiskolát, ruhakereskedést nyitott. Egy másik Ringold, akit Rachel-nek hívtak és 1898-ban érkezett Muncie-ba, egy Isaac Rappaport nevű úrhoz ment férjhez. Rappaport, aki szintén Lengyelországban született, foglalkozást váltott amikor Muncie-ba költözött; korábban Texasban az unokatestvére rövidárú kereskedésében dolgozott hivatalnokként, Muncie-ban azonban szesz nagykereskedést nyitott.¹³

Muncie egy másik fontos zsidó családjának az első tagja az 1890-es években érkezett. Neve Samuel Schwartz volt, s ő volt az egyike annak a három Schwartz fivérnek, akik Litvániából vándoroltak ki, és Indiana államban telepedtek le. Sam cipőfűzőkkel és cipőzsinórokkal házalt, és egy cipőboltban dolgozott, mielőtt megnyitotta saját üzletét, az *Economy Shoe House*-t (Gazdaságos Cipőbolt). Testvére, Morris, körülbelül ugyanebben az időben érkezett Muncie-ba, és hivatalnokként dolgozott egy ruhaüzletben. Muncie-ból 1900 körül költözött el, s először Alaszkába ment hivatásos ökolvívó mérközéseket reklámozni, majd Matthews-ba kerozin lámpákhoz üvegbúrákat gyártani. Ezután visszatért Muncie-ba, s egy férfi ruhaüzlet, a *Moxy Clothing Store* (Moxy Ruházati Bolt) tulajdonosa lett. Leo Schwartz, aki legutoljára érkezett Muncie-ba, 1920-ban telepedett le és nyitott papír nagykereskedést.¹⁴

Míg a Schwartzok álhatatosan kitarítottak foglalkozásuk mellett, Muncie másik, lengyelországi bevándorlója, Abraham Feinberg, már nem. Feinberg az Indiana állambeli Columbusban tartózkodott 2 évig, mielőtt Muncie-ba érkezett, ahol ruhaneműt árult. 1900 táján ócskavas kereskedésbe kezdett, meggazdagodott, s a város egyik fontos gyárosává vált, akinek a tulajdonában volt a *Muncie Cap* és a *Set Screw Company*. Halála előtt ő volt a leggazdagabb zsidó Muncie-ban.¹⁵ Feinberg visszájára fordította azt a szokványos zsidó karrier-típust, hogy hulladékkereskedés után nyitottak ruhaüzletet.

1920-ig a zsidó közösség története ugyanaz, mint a 19. században volt. A legmegdöbbentőbb és szembeszökőbb jellemvonás a nyughatatlanság. Az emberek ki-be költöztek a városokból annak érdekében, hogy egyre újabb és újabb jogi, gazdasági lehetőségeket kutassanak fel a maguk számára. Muncie-ba általában azért jöttek, hogy valamelyik rokon ruhaüzletében, vagy ócskavas, illetve hulladék kereskedésében dolgozzanak. A bevándorlók azonban gyakran újra elköltöztek a városból. Ha sikeres volt, esetleg saját üzletet nyitott, illetve valahol másutt átvett egy már működő vállalkozást. Ha vállalkozása nem járt sikerrel, akkor egy vélt jobb lehetőség reményében költözött el. Ritkán fordult elő, hogy valaki olyan sokáig maradt Muncie-ban, hogy ott haljon meg, és ott is temessék el. Egészen 1890-ig nem temettek el zsidót Muncie-ban, és

a Cohen család első, itt eltemetett leszármazottja a dédunoka volt.¹⁶ A zsidók fent említett mobilitása természetesen hasonló volt a nem-zsidó városi bevándorlók mobilitásához, akik — Stephan Thernstrom szerint — „három vagy négy közösségen is átvándoroltak, mielőtt középkoruk táján letelepedtek”.¹⁷

Nyitott kérdés marad, hogy ez a mobilitás nagyobb volt-e, mint a zsidók mobilitása más városokban, illetve mint a nem-zsidók mobilitása. Sok szempontból azonban Muncie zsidó lakosai hasonlítanak a többi amerikai kis- és nagyvárosban élőkhez.

Amerikában ráadásul a bevándorlók szállást és munkahelyet biztosítottak rokonaiknak, elsősorban a fiútestvéreknek és unokatestvéreknek, és a Midwest valamint a West városaiban könnyen válhattak a helyi társadalmi és politikai elit részévé. Amint Robert E. Levinson bemutatta az egyes zsidók esetében a californiai aranyláz városaiban, és amint Steven Hertzberg enél sokkal részletesebben elemezte a témát az atlantai zsidóságról végzett úttörő tanulmányában; a fiatal házalók hozzá voltak szokva a családi támogatással végzett állandó vándorláshoz, bár bizonyos városokban magas volt a megmaradási arányuk a nem-zsidókhöz képest, sőt néhány esetben még a nem-zsidó kereskedőkhöz képest is.¹⁸

Muncie zsidó lakossága azonban nem volt teljesen azonos a többi város zsidó lakosságával. Mark Lee Raphael az Ohioi Columbus városáról írt tanulmányában kimutatta, hogy a kelet-európai kézművesek és házalók, akik a gyári rendszerek fejlődése következtében kényszerültek rá arra, hogy az Egyesült Államokba kivándoroljanak, az Új Világban is korábbi foglalkozásukat űzték.¹⁹ A Pennsylvania ipari városairól készült tanulmányok ugyanezt a jelenséget tárták fel. Az Egyesült Államok e részein az Oroszországból és Lengyelországból bevándorolt zsidók házalókként kezdtek, s a későbbiekben tértek át a kiskereskedelemre. A Pennsylvania állambeli Stultonban például 1880 és 1940 között a lakosság fent említett szegmense alkotta a városban levő kereskedők több mint felét. Úgy tűnik, hogy az 1920-as évekre ugyanez a helyzet vált jellemzővé Muncie-ban is, a fő különbség azonban a vevőkörben mutatkozik. Stultonban és a többi gyárvárosban a vásárlók kelet- és közép-európai, valamint dél-olasz iparosodó parasztok voltak,²⁰ nem pedig a mezőgazdasági jellegű Indiana farmerjai.

A zsidó közösség virágzásának csúcspontján a tulajdonukban levő és az általuk üzemeltetett üzletek sorakoztak a *Walnut Street* mindkét oldalán, mely Muncie fő bevásárló utcája volt. Többek között a következőknek volt itt üzletük:

Moses Cohen ócskavas kereskedése	a High, Wysor, Walnut és Gilbert utcák sarkán
Sam Ringold ruhaüzlete	South Walnut utca 109. alatt
The Why (Will Freund boltja)	a Seymour és Walnut utca sarkán
Economy Shoe Store (Sam Schwartz cipőboltja)	North Walnut 116. alatt
Moxy (Morris Schwartz boltja)	a Walnut utcán az Adams és a Jackson utcák között
Schwartz Paper Company (Leo Schwartz papír nagykereskedése)	South Walnut 628. alatt
Marx and Kallmeyer (ruhamű, kalapok, férfi és fiú ruházati kellékek)	South Walnut 104—106. alatt
Charles Indorf zálogháza	South Walnut 608—612. alatt
King's Clothing Shop (tulajdonosok a tulajdonlás sorrendjében: Charles Indorf, Herman Haas, és Stanley és Leonard Schuster)	South Walnut 125. szám
Pazol's Jewelry Store (ékszerüzlet)	South Walnut 206. alatt
Whitcomb Garment Company (Morris Shapiro ruhakészítő cége)	Walnut és Howard utcák sarkán levő épület 2. emelete

Burgauer's Office Equipment (irodai felszerelések)	North Walnut 220. alatt
Samuel Gold's Clothing Store (ruhaüzlet)	South Walnut 512. alatt
Greiger Brothers (ruhaüzlet)	South Walnut 401—403. alatt
New York Hat Company (Joseph Levy kalapüzlete)	North Walnut 109. szám alatt
Elias Jenkin's Clothing Store (ruházati bolt)	South Walnut 220. alatt
Stillman's Department Store (Jacob Hirsch az áruház vezetője)	South Walnut 315—319. alatt
Moses Hene's Clothing Store (ruházati bolt)	South Walnut 120. alatt
Herman Eichel's Millinery Shop (női kalap és divatáru)	South Walnut 309. alatt
Louis Friedman's Pipe Supplies (dohányáru)	Wysor út 520. alatt
Alexander Shonfield's Store (ruházati bolt)	South Walnut 112. alatt
Hotel Roberts (George D. Roberts szállodája)	a High és Howard utca sarkán
Klein's Cloak and Suit House (köpeny és öltönybolt)	a New Kirby Hotel-ban
Women's Ready-to-Wear (Melville L. Altschul női készruha kereskedés)	South Walnut 202. szám alatt
Shonfield's Clothing Store (Louis és Ray Shonfield ruhaüzlete)	West Main utca 100. és South Walnut 109. alatt
Zeigler's Junk Yard (ócskavas telep)	East 6. utca 620. szám alatt ²¹

A 26 üzletből álló lista viszonylag hosszú, főleg ha figyelembe vesszük a Muncie-ban lakó zsidók teljes számát, amely egyik interjú-alanyunk szerint 80—90 család lehetett az 1920-as években.²² Vitathatatlan, hogy ebben az időszakban a ruházati kiskereskedelmet a zsidó vállalkozók uralták. Napjainkban azonban már egyetlen ilyen üzlet sincs a Walnut Streeten.

Az iparvárosoktól eltérően Muncie esetében nem lehet megmondani, hogy a különböző társadalmi osztályú vevőket kiszolgáló üzletek milyen tulajdonban voltak. A kelet-európai származású zsidók nem feltétlenül adtak el ruhákat az ipari munkásoknak, s a Németországból, illetve Elzász-Lotharingiából kivándorolt zsidók sem feltétlenül üzletembereknek árusítottak. Moxey, Muncie egyik legdrágább és legelegánsabb férfi ruhaüzlete, Morris Schwartz tulajdonában volt, míg a lengyelországi születésű Charles Indorf is hasonlóképpen híres és elegáns férfiruha üzlet tulajdonosa volt. Versenytársuk a Marx és Kallmeyer cég, mely Muncie egyik legrégebbi, és nyugat-európai származású zsidó családjainak a tulajdonában volt. Másrésztől viszont Sam Gold, aki Lengyelországban született, s csak 1905-ben érkezett az Egyesült Államokba, majd két évvel később Muncie-ba, ahol egy ócskavastelepen dolgozott, a Walnut Street szegényebb részén munkások részére nyitott ruhaüzletet. Lánya szerint:

"A munkások igényeit elégítette ki. Ez munkások ruhaüzlete volt, és szerintem nagyot lendített rajta, hogy ilyen ruházati vállalkozásba fogott."²³

Fő versenytársa azonban a Will Freund tulajdonában levő *Why* nevű üzlet volt, ami szintén hasonló ruhaneműre specializálódott, s ráadásul még ugyanazon a környéken is, amelyet Freund fia, Bernard, a következőképpen jellemezett:

„Muncie árnyékos és pirolámpás része.”²⁴

Freund, Moses Cohen veje, második generációs amerikai volt, és apja Németországból érkezett. Muncie-ban a frissen bevándorolt kelet-európai zsidók legalább olyan gyakran nyitottak ruházati boltot, mint német elődjek, s a második generációs német eredetű amerikai zsidók sem találták magukhoz méltatlannak, hogy farmereknek, vagy munkásoknak áruljanak ruhát.

Nem csak arról volt szó, hogy a ruházati kiskereskedelemmel foglalkozóknak több volt az érzékük a társadalom tagolódása iránt, hanem arról is, hogy így nem lehetett panasz arra, hogy az újonnan érkezők aláássák a megalapozott, régi kereskedők üzletét. Úgy tűnt, hogy a friss bevándorlók intelligensebbek voltak. Pearl Shonfield, aki nem volt Muncie szülőtte, s ezért talán objektívebb szemmel nézte a közösséget, fejezte ki ezt a nézetet a legjobban.

Azok az emberek, akik a különböző országokból, vagyis Lengyelországból, Oroszországból stb. jöttek, sokkal esze-
sebbek és kedvesebbek voltak, mint ezek a németországi zsidók, akik olyan csodálatosak voltak, hogy lenézték ezeket az embereket, de nem tudtak pénzt csinálni. Emlékszem a férjem nagynénjeire, s arra, hogy bárki is jött ide (Muncie), senki sem volt elég jó nekik.²⁵

A meglévő társadalmi különbségek a legnyilvánvalóbbak a vallási szertartások terén voltak, s mindez Toll érvelését látszik alátámasztani, mely szerint az amerikai zsidóság abban tért el leginkább más országok zsidóságától, hogy közöttük a különbségek inkább szociálisak, mint ideológiaiak voltak.²⁶ Muncie-ban a vallási szertartásokon csak a zsidó lakosság egy része vett részt, bár ez a rész a többséget alkotta. A legortodoxabbak és a legrégebbi bevándorlók nem jártak zsinagógába.

Muncie-ban a 19. század vége óta létezik zsidó gyülekezet. Ez olyan neológ hitközség volt, amelyik bérelt helyiségekben találkozott, és lelki irányítása a közeli *Hebrew Union College* (Héber Egyesített Kollégium) rabbi tanulóitól függött (és függ még ma is). A hitközség első zsinagógája, a Beth El, 1922-ben épült fel a Council és Jackson utcák sarkán, Muncie belvárosa közelében (és még most is ott áll).

A hitközség története részben ködös, részben tévesen értelmezik. Az 1960-as évek elején, amikor Whitney Gordon interjúját készítette a zsidó hitközség néhány tagjával, a többség úgy vélte, hogy a gyülekezet alapítói

”rendkívül nagy kaliberű német neológ zsidók voltak, és csak később, különösen a II. világháború után, furakodtak be a hitközségbe az ortodox, kelet-európaiak.”²⁷

Ezzel szemben a fenti szerző által ugyanebben a gyülekezetben a vallási gyökerekről végzett kutatás azt bizonyította, hogy 67%-uk ortodox családból származott, 11%-uk konzervatívból, 1-1%-uk szefárd, keresztény, illetve nem vallásos családokból, és csak 18%-uk volt neológ származású.²⁸ Ha a megkérdezettek nem tévedtek, akkor az 1950-es években tömeges népesség mozgásnak kellett volna végbemennie. Ez azonban nem történt meg.

Ezzel szemben viszont az történt, hogy a kelet-európai zsidók beözönlése korábban kezdődött annál, mint ahogy ezt a megkérdezettek gondolták, s a Kelet-Európából kivándorolt zsidók csatlakoztak a gyülekezethez, és segítettek abban, hogy 1922-re felépüljön a zsinagóga. A fenti folyamatot a lengyel származású Charles Indorf szimbolizálta, aki a zsinagóga megépültekor a hitközség elnöke. Indorf mellett azonban a jegyzett hitközségi tagok jelentékeny hányada is kelet-európai bevándorló volt.

1920 táján Muncie-ban a zsidókkal az volt a helyzet, hogy akik nem tartoztak a hitközséghez, azok vagy nem voltak vallásosak, vagy pedig még túlságosan ortodoxok voltak. Sam Gold családja például nem csatlakozott a hitközséghez miután 1913-ban Muncie-ba jött. Edith Garfield, Sam lánya azt mondta, hogy szülei azért nem lettek a Beth El gyülekezet tagjai, mert

”Úgy érezték, hogy nem igazán illettek bele az akkori hitközségbe.”

Ehelyett a nagy ünnepeket Indianapolisban ünnepelték.²⁹ A Dobrowitz (Dobrow) család az 1920-as években érkezett Muncie-ba Indianapolisból. Goldékhoz hasonlóan ők is kelet-európai származásúak voltak, s egy Indianapolisbeli gyülekezethez tartoztak. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy az 1920-as évek végén megpróbálták Muncie hitközségét ortodoxszá változtatni.³⁰ A későbbi évtizedekben azonban mind a két család csatlakozott a hitközséghez, vagy azért mert ez volt az egyetlen a városban, vagy mert — mint az egyik lány férje mondta — lehiggadtak.

Amennyiben a Gold és a Dobrow családok viszonyát a hitközségi tagsághoz a korábbi generációkra jellemző hozzáállásnak tekintjük, akkor a gyülekezet története érthetőbbé válik. A zsidó bevándorlók Muncie-ba érkezésével, és a városban maradásával párhuzamosan integrációjuk a zsidó és a szélesebb értelemben vett közösségbe is egyre intenzívebbé vált. A fenti integráció egyik jelképe a hitközségi tagság volt, mert ily módon a közösségi háttér és támasz érzete erősebbé vált.

Mivel a zsidó vallás nem kötődik feltétlenül a templombeli imádkozáshoz, hanem az egyéni észlelésekre helyezi a hangsúlyt, Muncie zsidó gyülekezete attól még vallásos volt, hogy nem járt zsinagógába. Sőt, a helyzet épp az ellenkező volt. A kóser étkezési szokások és a sabsz betartása nem képezte részét az átlagos Muncie-ban élő zsidó mindennapi életformájának. Csak néhányan tartották be az étkezésre és munkára vonatkozó tradíciókat. Burle Pank azt állította, hogy édesapja életében egyetlen szombaton sem dolgozott, és édesapja soha életében nem szegte meg a kóser étkezési szokásokat, de ehhez azt is tudni kell, hogy a Plank család ócskavas és autóalkatrész üzlettel foglalkozott, s ez nem függött túlzottan a szombati nyitvatartástól és üzleteléstől.³¹ Plankéknak, és a többi, kóser étkezési szokásokat betartó családnak az élelmiszert Fort Wayne-ből, vagy Indianapolisból kellett beszerezni, mivel Muncie-ban nem volt kóser hentesüzlet. Volt eset, amikor az élelmiszer a helyi érdekű vasúttal érkezett, máskor viszont egyvalaki elment vonattal vagy autóval, és bevásárolt mindenki számára. A legtöbben persze egy idő után felhagytak az erőfeszítéssel. Ez utóbbira tipikus példa a Pazol család. Amikor Pazolék Muncie-ba költöztek Clevelandből csak névlegesen voltak vallásosak, de a régi hagyományok egy részét megtartották. Mort Pazol elmondása szerint:

A környéken nem volt kóser hentesüzlet, ami anyám számára nagy csapás volt, mert bár nem tartotta a kóser szokásokat, ragaszkodott a kóser húshoz. Emlékszem egyik reagálására. Elég sokat segített az üzletben, ezért valaki vigyázott, főzött, stb. ránk. Anyám egyszer hazajött, és meglátott egy gyönyörű szelet marhahúst, amint olvadt rá a vaj. Megdöbben. Felfordult a gyomra és hányt. Hamarosan megszokta ugyan az effajta ételeket és nem hányt tőlük, de az első alkalom igen megrázó volt számára. Anyám volt a legidősebb gyerek egy olyan családban, ahol hat lány volt. Nem értettem, hogy miért kellene a különböző edényeket külön tartani és külön mosogatni. A lehető leggyorsabban leszokott erről.³²

Muncie-ban a legtöbb zsidó alkalmazkodott a keresztény és protestáns élet- és munkakörülményekhez. Az erőteljesebb csoporttudatot és biztonságérzetet tükröző egyik kivételes eset az 1930-as években esett meg, amikor Lyndék megjegyzték, hogy a zsidók a „vallási ünnepeken” reklámozták a ruházati üzletet. Ezt egy évtizeddel korábban nem tették volna meg.³³ Véleményem szerint ez a reklámtevékenység a zsidó közösség érettségét és talán azt a felismerést jelzi, hogy az asszimiláció lelassult.

A fenti felismerés egyik oka az volt, hogy az 1920-as években megerősödött az antiszemitizmus és a kirekesztés érzete Muncie-ban. Amint láttuk, a 19. században a sikeres zsidó üzletemberek fontos szerepet játszottak a közösség életében. Martin Schwartz elmondása szerint azonban a helyzet megváltozott:

Történelmileg a zsidók a századfordulóra sokkal aktívabbak voltak, mint amilyenek a későbbiekben, különösen az I. világháború után kezdtek lenni, mert ez az esemény minden kétséget kizáróan elszabadította a korábban elnyomott előítéleteket ebben az országban. A zsidók az Elks (az 1868-ban alapított *Benevolent and Protective Order of Elks* nevű jótékony célú társadalmi szövetség) tagjai voltak. Apám is tagja volt ennek a szervezetnek, valamint részt vett a Szabadkőműves Társaságban és hasonló egyesületekben az 1900-as és 1910-es években. Aztán elkezdődtek a korlátozások, és a zsidóknak egyre nehezebb, illetve mondhatni lehetetlen volt csatlakozni a fenti szervezetekhez. Egészen az 1950-es évekig Muncie-ban nem volt zsidó tagja a fegyveres erőik klubjainak, és egészen a 60-as évek közepéig ez a helyzet nem változott jelentősen.³⁴

A fent említett erősödő nacionalizmus egyik oka, illetve talán egyik tünete a *Ku Klux Klan* megjelenése volt Muncie-ban 1921-ben. Muncie, Indiana állam más városaihoz hasonlóan, osztozott az akkori kor idegengyűlöletében. Bár a zsidók a Klan célpontjában álltak, a katolikusokhoz és a feketékhez képest, akiket a Klan a legjobban utált, csak a távoli harmadik szerepét töltötték be.³⁵

A helyi szájhagyomány szerint a republikánus üzletemberek hozták a Klant Muncie-ba azért, hogy segítsen nekik megszabadulni a korrupciós korábbi polgármestertől, Rollin „Doc” Bunch-tól (akit a szövetségi bíróság elítélt, mivel a levelezéseket csalás és zsarolás céljaira használta fel). A feltételezések szerint a Klan első ülését a helyi Kereskedelmi Kamara épületében tartotta, de a Klan szervezői hamarosan kiszélesítették a tagság alapfeltételeit oly módon, hogy munkások is résztvehessenek a mozgalomban. 1923-ra Muncie-ban a Klannak állításuk szerint kb. 3500 tagja volt, ami — amennyiben megfelel a valóságnak — a lakosság 10 %-át tette ki. A Klannak azonban jóval nagyobb befolyása volt, mint amit a tagok száma, illetve aránya alapján feltételeznénk, mivel tagjai stratégiai fontosságú pozíciókban voltak. A végrehajtási és a városi kormányzati szervezetekben számtalan Klan tag dolgozott, mégpedig fontos pozíciókban. A *Board of Public Safety* (Közbiztonsági Tanács) elnöke, Philip W. McAbee, Klan tag volt, s ugyanígy Klan tag volt a rendőrfőnök, Van Benbow is. A Klan tagjai közé tartozott még Delaware megye sheriffje, Harry Hoffmann, továbbá Clarence W. Dearth, a *Delaware Circuit Court* (Delaware Területi Bíróság) felelős bírója, aki Middletown-ban azáltal vált halhatatlanná, hogy az autókat kerekeken gördülő piroslámpás házaknak nevezte, valamint Frank E. Barclay, a *Muncie City Council* (Muncie Városi Tanácsa) tagja, Clarence Benadum regényíró és Delaware County korábbi ügyésze, aki a Klan kincstárnoka volt. A legprominensebb személyiség valamennyiük közül John Hampton, aki 1921-ben a republikánus központi bizottság elnöki posztját töltötte be, és 1925 és 1929 között polgármester volt.³⁶

Míg a Klan által gyakorolt hatalom az előbbieken bemutatott információs hálózat működésében jutott csak kifejeződésre, jelenléte egyáltalán nem volt rejtett. Sőt, a Klan figyelemfelkeltő rendezvények szervezésével gondoskodott arról, hogy a lakosság tudatában legyen jelenlétének. Ezen rendezvények közül Muncie-ban a leglátványosabb az 1923 júniusában rendezett lovas parádé volt, ami azonban rosszul sült el. Amikor a Klan 2000 tagja patrióta zenés parádéval végigvágatott és masírozott Muncie utcáin, megpróbálták rávenni a bábáskodókat, hogy az egyik lónak takaróként szolgáló zászló iránt tiszteletet tanúsítsanak. A fenti felhívás következtében fenyegetett helyzetbe került több prominens Muncie-i lakos, többek között az egyik korábbi kongresszusi tag, aki később Delaware megye ügyésze lett. Az efféle tevékenységek csökkentették a Klan respektusát, s valójában Muncie-beli tevékenységük végét jelentették.³⁷ Néhány évvel később a szervezet nyomtalanul eltűnt a városból.

A Klan még hatalma csúcspontján sem fenyegette a zsidó hitközség tagjait olyan mértékben, amennyire az elképzelhető lett volna. Martin D. Schwartz a következőképpen emlékszik vissza a parádékra.

.....Jaj istenem, igen! Emlékszem egy sor ilyen parádéra a *Walnut Street*-en. Apám mindig elvitt megnézni ezeket a felvonulásokat, s én a nyakában ültem, mert még csak kis gyerek voltam. Igen, a Klan katolikus és néger ellenes volt. Szerintem Muncie környékén nem volt elég zsidó ahhoz, hogy célpontul szolgáljanak. A zsidók legtöbbször kiskereskedelmi üzlete volt a *Walnut Street*-en, s szinte kivétel nélkül mindegyik jó kapcsolatban volt a vevőivel. Nem hiszem, hogy abban az időben bárki is ellenségesen viselkedett volna velük szemben, mint üzletemberekkel. Muncie lakosai lehet hogy telve voltak előítéllettel, de ezt nem túl gyakran mutatták.

Emlékszem azonban a fátylós felvonulásokra, s természetesen megjegyzéseket is tettem rájuk. Tudja, a Klan képzete az amerikaiságról abban merült ki, hogy egy hatalmas kövér fehérenp ül egy fehér lovon, melynek tomporát (a rajta ülő hölgygel együtt) az amerikai zászló borítja. Akkoriban ez számított 100%-os amerikaiságnak. Visszagondolva úgy vélem, hogy sohasem tartottam a Klant a szüleimre nézve veszélyesnek, hisz akkor szerintem nem mentünk volna ki ezekre a parádákra. A Klan errefelé nem volt túlzottan antiszemita.³⁸

A Klan azonban mindenütt jelen volt. Még a szeretett és jól ismert emberek is tagjai voltak. Pette Jolly, aki igen kedvelt edzője és tanára volt a Muncie Central kosárlabda csapatának, s aki

”nagyszerű figura volt, de nem volt túl sok fogalma a történelemtől és a tanításról”

bevallotta diákjainak, hogy a Klan tagja, s annak a véleményének adott hangot, hogy a Klan szervezői csak pénzt akarnak. Tettei iránti érzéketlensége igen hasonlatos volt a Schwartz család házvezetőjéhez, aki nem csak hogy a Klan tagja volt, de úgy vélte, hogy munkaadói, azon túlmenően, hogy elfogadják az ő Klan-tagságát, még örülnek is ennek a kapcsolatnak.³⁹ Sem a házvezető, sem pedig Jolly nem értették meg a Klan alapelveit.

Vagy azért, mert a tagok nem értették, hogy mit kellene tenniük, vagy pedig azért, mert szakadék tátongott az elv és a gyakorlat között, Muncie zsidó közösségének tagjai nem csak barátságban álltak a Klan tagjaival, de még javukra is tudták fordítani ezt a barátságot. Harry Pazol élménye, aki viszonylag új lakos volt Muncie-ban, jó példa erre. Pazol 1920-ban költözött Clevelandből Muncie-ba, ahol ékszerüzletet vásárolt. Mivel nyílt, egyáltalán nem otthon ülő ember volt, hamarosan sok baráttra tett szert, s azokat szívesen ugratta. Egy nap azonban őt tréfálták meg. Este a városba hajtott kocsijával, hogy az egyik üzletemberrel a boltjában találkozzon, de a szokásosan használt kocsija helyett egy régebbi autójával ment, amelyiknek lejárt a forgalmi engedélye. A megbeszélés után visszament az autójához, de azt nem találta a helyén. Mivel félt, hogy ellopták, átszaladt az alig két háztömbnyire levő rendőrségre. Amikor odaért, észrevette, hogy a rendőr lefoglalta a kocsiját.

Fia elbeszélése szerint:

Az őrmester nevetett rajta és azt mondta, hogy most aztán elrakták. Nem volt megfelelő rendszáma, s ezért most fizetni fog, s ráadásul még nem is kaphatja vissza a kocsiját aznap este. Apám ezután telefonált, s felhívta egyik barátját, akiről tudta, hogy magas beosztásban volt a Klan-ban. (Könnyen előfordulhatott, hogy ő volt a rendőrfőnök.) Elmesélte neki az esetet, mire a Klan tagja a következőket válaszolta: „Hadd beszéljek az őrmesterrel.” Apám átadta neki a telefont. Szerintem az őrmestert alaposan letolták, mivel az rögtön visszaadta apámnak a kocsiját, és semmilyen büntetést sem kellett fizetnie.⁴⁰

Pazol azonban nem az egyetlen olyan zsidó volt, aki ismerte a Klan tagokat, és közeli kapcsolatot tartott fenn velük. Később, amikor a Klan-mánia alábbhagyott, Archie Lapin költözött Muncie-ba Portland-ből, s ügyvédi irodát nyitott. Útját Clarence Benadum egyengette, aki tagja volt ugyan a Ku Klux Klannak, de Lapin szerint nem volt antiszemita.

...Bementem Benadum úr irodájába, aki szervezőként korábban igen aktív szerepet játszott a Klanban. Semmi okom nem volt azt hinni, és semmi jel nem mutatott arra, hogy antiszemita, hanem inkább az volt az érzésem, hogy a pénz miatt csatlakozott a szervezethez... Akármilyen is volt a helyzet, velem sok jót tett.⁴¹

A zsidó hitközség tagjainak a Ku Klux Klan vélt vagy valódi veszélyéhez, illetve fenyegetéseihez való viszonya az idők során sokat változott. Rachel Lipp például úgy emlékezett, hogy családja eléggé félt ahhoz a Klantól, hogy őt egy Terre Haute-ban levő katolikus bennlakásos iskolába küldje.⁴² A helyzettel való együttélésnek azonban nem csak a konfliktus elkerülése, illetve az elmenekülés volt az egyetlen módja. Sherman Ziegler szerint a katolikusok és a zsidók összefogtak annak érdekében, hogy harcoljanak a Klan gazdasági nyomása ellen. Néhány roncstelep tulajdonos, akiktől Ziegler fémhulladékot vásárolt, megegyezett abban, hogy csak zsidóknak ad el. S ez az egyezés mindkét fél számára hasznosnak és jövedelmezőnek bizonyult.⁴³

Bár a Ziegler család még Sherman saját bevallása szerint sem volt túlságosan aktív sem Muncie zsidó, sem pedig egyéb közösségében, mégis létre tudták hozni az előítéletekkel szembeni összefogást. Így történt ez akkor is, amikor az előítéletek nyíltak voltak, mint például a Klan esetében, és akkor is, amikor sokkal áttételesebbek, mint például abban az esetben, amikor a 12 éves Sherman újságkihordási engedélyért folyamodott, de nem kapta meg. Sherman ezt rendkívül zokon vette, s ekkor apja közbelépett, ami abból állt, hogy beszélt azokkal a zsidó barátaival, akiknek üzletük volt, s akik hirdettek az újságban. Ezek az üzletemberek aztán közölték az újság kiadójával, aki történetesen katolikus volt, hogy nem hajlandók olyan újságban hirdetni, amelyik nem vesz fel zsidó újságkihordókat. Ezek után a kiadó bocsánatot kért Ziegleréktől, s azt állította, hogy valami félreértés volt a dologban, majd állást ajánlott fel Shermannek.⁴⁴

A zsidók által aratott ilyen, és ehhez hasonló apró győzelmek azonban nem csökkentették a város katolikus voltát, s nem tudták megakadályozni azt sem, hogy az iskolák is ilyen szellemben működjenek. A két világháború közötti évtizedekben Muncie egyik legaktívabb szervezete a YMCA (*Young Men's Catholic Association* — Katolikus Fiatalok Egyesülete) volt, melyet a karizmatikus, s még ma is nagy tiszteletnek örvendő személy, H. A. Pettyjohn irányított. Vezetése alatt létrejött egy igen népszerű nyári tábor, a Camp Crosley, ami keresztény-orientált és igen sikeres volt. Az egyik módja annak, hogy a gyerekek egy hétig ingyen nyaralhassanak ebben a bennlakásos táborban az volt, hogy a YMCA által szponzorált általános iskolákban a gyerekek Pettyjohn által tanított bibliai tanulmányokat folytattak. A tábor elég vonzó volt ahhoz, hogy iskolai eredményei alapján számtalan zsidó fiúnak sikerült ott nyaralnia. Tapasztalataik, és családjaik reakciói rendkívül tanulságosak.

Allen Burgauer például így beszél arról, hogy a tábor milyen közvetett hatást gyakorolt rá.

A közösségi dolgok azért kezdtek el érdekelni, mert eljártam a keresztény táborba. Nyolc éves voltam, s kilencnek kellett volna lennem, hogy a táborba mehessek. Ott tanultam meg úszni. Különös véletlen, hogy az iskolában lehetett úgynevezett bibliai tanulmányokat folytatni. Iskolában, talán elsős koromban, de lehet, hogy később, beirakoztam erre a kurzusra. Nem tudtam pontosan, hogy mi, de... elsősorban keresztény dolgokkal foglalkozott. Természetesen mi nem hittünk ezekben a dolgokban, de a felvételi teszten átmentem. Bernard Breund is jól vizsgázott, s ezért egy hetet ingyen tölthettünk Camp Crosley-ban. Száz pontot értünk el a teszt vizsgán.⁴⁵ Roth azonban még ennél is jobban teljesített, s megszerezte családja ki nem mondott hozzájárulását is. Családomat kicsit izgatta, hogy kell-e nekem az Új Testamentumot tanulni. Amikor ebből vizsgáztunk, mindig nagyon jó jegyet kaptam. Háromszor is nyertem ingyenes nyaralást Camp Crosley-ba. Szüleim úgy gondolták, hogy ez nagyszerű, bár eleinte voltak kétségeik. Amikor az *Emerson School*-ba jártam, háromszor egymás után nyertem ingyenes táborozást Camp Crosley-ba. Családom akkoriban nagyon szegény volt, ezért George nagybátyám megígérte, hogy ha megnyerem az első hetet, akkor ő fizeti nekem a második heti táborozást.⁴⁶

A szülői ellenállás hiányának egyik oka az volt, hogy a Pettijohn által tanított értékek nagyon hasonlóak voltak a szülők által képviseltekhez. Erre Martin D. Schwartz mutatott rá.

Úgy fogalmaznék, hogy családjamban a középosztálybeli amerikai értékek voltak uralkodók. Családom nagy jelentőséget tulajdonított a munkának és a takarékoságnak; a munka-erkölcs, és a tanulás iránti vágy erős volt. Bár azt nem tudom, hogy az utóbbi valóban középosztálybeli érték-e; lehet ugyanis, hogy a zsidó értékek valahol itt kezdődtek. Mindez nagyon fontos volt... Nagy hangsúlyt fektettünk a testi és a szellemi tisztaságra egyaránt. Ha végiggondolom a dolgot, mindezek nagy része lehetett volna protestáns vagy puritán érték is. Igen, úgy fogalmaznék, hogy a fenti értékek nagy része zsidó volt, de családomban rendkívül nagy hangsúlyt fektettek a személyi integritásra, arra, hogy ne hazudjunk, hogy erkölcsileg egyenesek legyünk, vagyis olyan dolgokra, amiket Pettijohn tanított nekünk a YMCA-ben.⁴⁷

Muncie zsidó családainak nagy része számára, s különösen azoknak, akik már egy generációval korábban vándoroltak el Kelet-Európából, a vallási hagyományok nem voltak túlságosan fontosak, sőt mi több, sokukban ellenérzéseket keltettek. Martin D. Schwartz édesanyja, Anna Winick Schwartz, az e csoporthoz tartozók egyik tipikus egyénisége. Apja rabbi volt, aki Litvániából kivándorolt Bostonba, ott egy iskolában tanított, majd Dél-Afrikába ment. Vallásos érzelmei nem voltak nagy hatással Annára, aki — saját bevallása szerint — soha nem volt túl vallásos. És nem volt férje, Leo Schwartz sem.⁴⁸ Lebeszélte fiát arról, hogy héberül tanuljon, s a zsidó vallást pusztán csak megszokásból gyakorolta.

Martin visszaemlékezése szerint:

.....Azt mondanám, hogy csak a legnagyobb zsidó ünnepeket tartottuk. Apám igen jól ismerte ezeket, megfelelően tiszteletbe is tartotta, de nem ragaszkodott hozzájuk túlságosan, betű szerint. Elsősorban a *Jahrzeit*-okat (vagyis szülei halálának évfordulóit) tartotta számon, s mondanom sem kell, hogy Hanukkakor és Pessahkor mindig ott voltunk a zsinagógában. Azt hiszem, ez volt minden. Úgy mondanám, hogy nem ragaszkodtunk különösebben a vallási előírásokhoz.⁴⁹

Harry Pazolnak Anna Winickéhez nagyon hasonló tapasztalatai voltak ezzel kapcsolatban. Apja, Annáéhoz hasonlóan, Litvániából az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolt rabbi volt, s Amerikában is szigorúan a Talmud előírásai szerint élt. Élete olyan példamutató volt, hogy fia nem tudott annál jobbat elképzelni. Ez a jósággal teli élet azonban nem nyerte el méltó jutalmát. Amikor hajóval elindult Litvániába, hogy meglátogassa szülőhelyét, meghalt, mielőtt partra szállhatott volna. Apja életéből Harry azt a következtetést vonta le, hogy a világban nem sok haszna van a vallásnak, s ezért elvesztette érdeklődését iránta.⁵⁰

Egy harmadik litván bevándorló, Sherman Ziegler, apja eredetileg szintén rabbi akart lenni, de feladta ezt a célját és a kapcsolódó elveket is, amikor az Egyesült Államokba menekült a cári hadseregbe történő besorozás elől. Gyermekeit sem bátorította, hogy résztvegyenek a zsidó közösség életében. Sherman Ziegler a következőképpen mesélte el a neveltetését.

Sohasem konfirmáltam. Sohasem volt Bar Mitzvah-m. Nem neveltek vallásosnak sem, legalábbis ami a templomba járást illeti, de apám filozófiája igen vallásos volt. Igazság szerint apám az ó-hazában rabbinak tanult, de fiatal emberként fellázadt az ötlet ellen. Ugyanakkor azonban alapos ismeretekkel rendelkezett a zsidó történelem, a zsidó vallás és a zsidó társadalmi és szociális háttér terén. Természetesen a neveltetésem során ebből sok tudás átöröklődött rám is, és így értékeim filozófiai tekintetben a zsidó valláson alapulnak, ami nem is különbözik oly sok tekintetben a többi vallástól.⁵¹

A zsidó értékek alacsony prioritása nem csak a későbbi bevándorlókra, illetve a Lengyelországból és Oroszországból érkezőkre volt jellemző. Erről két interjúalanyom vallomása is tanúbizonyságot tesz. Rachel Lipp például a következőképpen jellemezte a családját.

Nem mondhatnám, hogy ortodox zsidók voltunk. Apám részéről a családi háttér teljesen német volt, míg anyám részéről francia. Gyűlölöm kimondani, de az igazság az, hogy családomban egyáltalán nem voltak fontosak a zsidó értékek.⁵²

Ann Kallmeyer Sector másképpen fogalmazta meg a véleményét, de a lényeg ugyanez.

A (zsidó) értékek jelen voltak, a szüleim szem előtt tartották azokat, s szerintem apám erőteljesebben érezte a (zsidó) lét jelentését, mint anyám. De ez egyikük esetében sem játszott domináns szerepet. Én sohasem éreztem magam másnak, mint a többiek.⁵³

A Muncie-ban felnövekvő zsidó generáció vallási öröksége igen vegyes volt, a judaizmus sokkal inkább etikai, mint vallási dologként játszott szerepet, s elsősorban a mindennapi élet felé orientált. A normák döbbenetesen hasonlítottak a protestáns munkamorálhoz, s alig fordult elő, hogy a fenti jellemzőkkel rendelkező egyének a többiektől gyanúsán és alapvetően eltérők lettek volna.

Az 1920-as években Muncie-ban zsidónak lenni azt jelentette, hogy egy olyan szakadatlan változásban lévő közösségben kellett élni, amelyben az egyazon óhazából jövők állandóan érkeztek és elköltöztek, ahol a közösségi életben való részvétel lehetősége alaposan leszűkült, ahol az antiszemitizmus a Ku Klux Klan formájában nyíltan jelen volt, kifejezésre jutott, de ritkán vált gyakorlattá, s ahol a foglalkozás és a vallási hovatartozás a legtöbb esetben kevésbé függött a származási országtól, mint az érkezés idejétől. Ez azt jelentette, hogy olyan közösségben kellett élni, ahol a keresztény értékek behatoltak az iskolarendszerbe, bár igen gyakran ezek az értékek közel álltak a város üzleti szellemiségéhez és erkölcsiségéhez is. A fenti szellemiség és erkölcsiség, valamint azon vallási tradíció következtében, ami nem is látszott olyan nagyon eltérőnek a többitől, a zsidók alig érezték magukat másnak, mint Muncie többi lakója.

Még az is lehet, hogy Lyndék nem is tévedtek oly nagyot, amikor Muncie-ről készített tanulmányukban figyelmen kívül hagyták a zsidó közösséget. Lehetséges, hogy a zsidó közösség értékei, a maguk anyagi- és siker-orientáltságában, nem is különböztek túlzottan a nagyobb közösség értékeitől.

Jegyzetek

- ¹ Charles E. Harvey: Robert S. Lynd, John D. Rockefeller, Jr., and Middletown (Robert S. Lynd, ifj. John D. Rockefeller és a Middletown). Megnyitóbeszéd a Northern Indiana Historical Society Muncie-ban 1981. szeptember 15-én tartott ülésén. Lásd még a *Journal of the History of Sociology* című folyóirat 2. számát (1979—80 ősz-tél), melyet Robert Lyndnek szenteltek. Fontosak még a Gilliam Lindt által írt Robert S. Lynd: American Scholar-Activist és a Staughton Lynd által írt Robert S. Lynd: The Elk Basin Experience című művek.
- ² Harvey, 13. o.
- ³ Robert S. és Helen M. Lynd (1929): *Middletown: A Study in American Culture*, Harcourt, Brace and Co., New York, 8. o.
- ⁴ Richard Jensen (1979) The Lynds Revisited, *Indiana Magazine of History*, LXXV. 306. o.
- ⁵ U. ott. Lyndék vallásszemléletének részletesebb kritikája végett lásd az általam írt From Simpson's Chapel to Grace Baptist Church című fejezetet Theodore Caplow, Howard Bahr, Bruce Chadwich és társai (1983) *All Faithful People* című könyvében (Minneapolis, University of Minnesota Press).
- ⁶ Alexander L. Shonfield (1977) *Preface to the History of the Jewish People and a Search of the Jewish Congregation in the City of Muncie, Indiana*, Fort Wayne, the Indiana Jewish Historical Society, 28—29. o. Shonfield bizonyítéka a Muncietonian című helyi lapban egy abban az évben megjelent hirdetés.
- ⁷ Alexander E. Bracken (1978) Muncie as a Pioneer Community, Doktori disszertáció, Ball State University, Muncie, Indiana, 17.o. Bracken a külföldi születésűek számát a Hetedik Egyesült Államokbeli Népszámlálás-ból vette.
- ⁸ Shonfield, 31.o.
- ⁹ Gondok vannak mind Silverburg nevével, mind pedig születési helyével. Az *Emerson's Muncie Directory*-ban (1894—1895) neve Hyman. A *Manufacturing and Mercantile Resources and Industries of the Principal Places of Indiana, Wayne, Henry, Delaware and Randolph Counties* (1881) című kiadvány 33. oldalán születési helyeként Lengyelország van megadva, míg Shonfield könyvének 31. oldalán Poroszország. Ha figyelembe vesszük, hogy neve Silverburg, s azt a tényt, hogy Poroszország elfoglalta Nyugat-Lengyelországot, nagyon valószínű, hogy az illető azon a területen született, ami korábban Lengyelország volt, de abban az időben már Poroszország.
- ¹⁰ Helm, 137, 184, 186—187, 221—222, 300 oldalak. G.W.G. Kemper (szerk.) (1908) *A Twentieth Century History of Delaware County, Indiana*. I. kötet, Lewis Publishing Co., Chicago, 146—147, 152, 511. oldalak. Frank D. Haimbaugh (1924) *History of Delaware County, Indiana*. I. kötet. Historical Publishing Co., Indianapolis, 306, 385, 462. oldalak.

- ¹¹ Shonfield, 22—31. oldal. *Emerson's Muncie Directory, 1891—1892.*
- ¹² Judith Morris (1980) A Focal Study of the Bernard Freund Family, szemináriumi dolgozat, Ball State University, Muncie, Indiana; interjú Bernard Freunddal 1979. április 14-én az Indiana állambeli Muncie-ban; interjú Pearl Cohen Freunddal 1978. június 3-án a California állambeli Beverly Hillsben.
- ¹³ Shonfield, 33—36. oldal; Haimburg, II. 435—436. oldal.
- ¹⁴ *Emerson's Muncie Directory, 1893—1894; 1897—1898; 1899—1900;* interjú Martin D. Schwartz-cal 1979. április 4-én az Indiana állambeli Muncie-ban.
- ¹⁵ Shonfield, 36. o.; *Emerson's Muncie Directory, 1897—1898; 1899—1900; 1905—1906; 1921—1922.*
- ¹⁶ Interjú Frank Tick-vel 1978. március 1-jén a California állambeli Beverly Hillsben.
- ¹⁷ Stephan Thernstrom: Reflections on the New Urban History, *Daedalus*, 100. (1971 tavasz), 365. oldal.
- ¹⁸ William Toll: The „New Social History” and Recent Jewish Historical Writing, *American Jewish History*, LXIX (1980. március), 334. oldal.
- ¹⁹ Mark Lee Raphael (1979) Jews and Judaism in a Midwestern Community: Columbus, Ohio, 1840—1875, The Ohio Historical Society, Ohio; William Toll: The Chosen People in the World of Choice, *Reviews in American History*, 8. (1980. június), 173. o.
- ²⁰ Toll: „New Social History” and Recent Jewish Historical Writing, 330. o.
- ²¹ Morris: A Focal Study of the Bernard Freund Family. Az üzletek tulajdonjogának gyors változása miatt ez a lista nem teljes.
- ²² Interjú Robert Burgauerrel. Shonfieldnek a Muncie-ban élő zsidó hitközség tagjairól adott listája közel sem ilyen hosszú, bár tény, hogy nem minden zsidó volt a hitközség tagja. Azt is tudni kell ugyanakkor, hogy a hitközségi tagok között voltak olyanok is, akik zsinagóga nélküli szomszédos településeken éltek.
- ²³ Interjú Edith Garfielddel.
- ²⁴ Interjú Bernard Freunddal.
- ²⁵ Interjú Pearl Shonfielddel.
- ²⁶ Toll: The „New Social History” and Recent Jewish Historical Writing, 336. oldal.
- ²⁷ Whitney Gordon (1964) *Community in Stress*, Irwing Books Inc., New York. 8. oldal.
- ²⁸ U. ott 105. oldal.
- ²⁹ Interjú Edith Garfielddel.
- ³⁰ Interjú Pearl Shonfielddel.
- ³¹ Interjú Burle Plankkal.
- ³² Interjú Mort Pazollal.
- ³³ Robert S. és Helen M. Lynd (1937): *Middletown in Transition*, Harcourt, Brace and Co., New York, 462. oldal.
- ³⁴ Interjú Martin D. Schwartz-cal.
- ³⁵ A Ku Klux Klan I. világháború utáni tevékenységével foglalkozó legjobb könyv Kenneth T. Jackson (1967): *The Ku Klux Klan in the City, 1925—1930* című műve. (Oxford University Press, New York). A Klan Indiana állambeli tevékenységéről James H. Madison (1982): *Indiana Through Tradition and Change* című írása adja a legátfogóbb képet (Indiana Historical Society, Indiana, 44—75. oldal.
- ³⁶ Carrolyne M. Frank (1974): *Politics in Middletown: A Reconsideration of Municipal Government and Community Power in Muncie, Indiana, 1925—1935.* Doktori értekezés, Ball State University, Muncie, Indiana, 58—84. oldal.
- ³⁷ U. ott.: 58—59. oldal.
- ³⁸ Interjú Martin D. Schwartz-cal.
- ³⁹ U. ott.:
- ⁴⁰ Interjú Mort Pazollal.
- ⁴¹ Interjú Archie Lapinnel.
- ⁴² Interjú Rachel Lipp-pel.
- ⁴³ Interjú Sherman Zieglerrel.
- ⁴⁴ 44 U. ott.
- ⁴⁵ Interjú Alan Burgauerrel.
- ⁴⁶ Interjú Bud Roth-tal.
- ⁴⁷ Interjú Martin D. Schwartz-cal.
- ⁴⁸ Interjú Anna Schwartz-cal.
- ⁴⁹ Interjú Martin D. Schwartz-cal.
- ⁵⁰ Interjú Harry Pazollal.
- ⁵¹ Interjú Sherman Zieglerrel.
- ⁵² Interjú Rachel Lipp-pel.
- ⁵³ Interjú Ann Kallmeyer Secttorral.